

IVO SENJANIN KAO LIČNOST HRVATSKO-SRPSKIH USMENIH EPSKIH PJESAMA

Ivo Senjanin, alias Ivan Senković ili od Senja Ivan, jedan je od naj-reprezentativnijih likova usmenog epskog pjesništva naših naroda, u svakom pogledu. Pjesme o njemu široko su rasprostranjene i znane u svim krajevima hrvatsko-srpskog govornog područja, pokazuju širok tematsko-sižejni raspon, pjevali su ih poznati i anonimni stvaraoci, među kojima su neki pjesnici iznimne umjetničke snage. Primijećeno je već da se epski lik Ive Senjanina može mjeriti jedino s likom Marka Kraljevića.

Tri su glavna tematska kruga o Ivi Senjaninu u usmenom pjesništvu, međusobno isprepletana i ponekad teško razdvojiva. Pjesme najčešće pjevaju o bojevima, četovanjima i megdanima čuvenog uskočkog vojvode. Ovom krugu mogu se pribrojiti i pjesme o tamnovanjima, bjegovima i spašavanju roblja iz tamnice, iako one imaju nekih osobitosti, jer im je svima zajednička glavna funkcija lika: junački lik Ive Senjanina u središtu je pozornosti ovih pjesama. Drugi tematski krug čine pjesme o ženidbama i ljubavima, a treći pjesme o smrti. U svakom od ovih tematskih krugova formirani su određeni tipovi sižea, s većim ili manjim brojem varijanata.

Megdani Ive Senjanina dati su u slijedećim sižejnim tipovima: megdan za junačko nasljedstvo, megdan za zalog, megdan u kome sudjeluje sin kao očev zatočenik, kojim se dokazuje junaštvo. Međusobno ovi se tipovi sižea razlikuju po uzrocima koji dovode do megdana i po motivaciji junaka, a u svemu ostalom toku zbivanja razlike su neznatne. Ivo Senjanin vodi megdan s junakom u koga je:

... sve senjsko oružje;
u njega je puška Jurišina,
belo perje Petra Merkonjića,
dobra sablja Plavše arambaše,
i u njega su toke Tadine,
zlatne igle Sandića Jovana,
samokresi Smiljanić Ilije

(ER, br. 106, slično u SNP III, br. 61)¹

i na megdanu dobija grad Jajce i sužnje (*Bogišić*, br. 110). Po drugoj varijanti sižea junački megdan uz zalog megdan se vodi za Ivanovu sestru Anđeliju i Ajkunu, sestru Alije Bišćevića (*HNP IX*, br. 8). Ivan Senjanin megdanom

dokazuje junaštvo zajedno s Mandušićem, Ilijom Smiljanićem i Gavran-ka-petanom protiv čuvenih junaka Kovačina Rame, Budaline Tale i Asan-age Ibrića (PCH, br. 26), megdanom brani ostarjelog oca od ponižavajućeg pre-denja (SNP III, br. 56) i samog sebe od zlog glasa (*Marjanović*, br. 8).

Kao neosporni vođa senjskih uskoka — najčešće kao senjski kapetan, katkad kao barjaktar, još rjeđe kao harambaša ili serdar (poetska tradi-cija nije uskladila njegove funkcije) — sa svojim četama i vojskama javlja se kao branilac grada Senja (ER, br. 64) i osvajač Beograda (*Bogišić*, br. 111). Za ime Ive Senjanina čvrsto će se povezati siže zimskog lova na Božić (ER, br. 122; SNP III, br. 59, HNP VIII, br. 2), ali će njegova borba biti opisana i kao hajdučki pohod, s hajdučkom nestašicom koja zatiče družinu u gori, i s neizbježnim spasiocem barjaktarom Komnenom (PCH, br. 31) i u sižeima tipa turska pohara i kršćanska potjera (NPBH, br. 32). Sukobi s nevjernim Turcima realizirani su u sižeima tipa ostavljeni sestric (SNP III, br. 29; HNP IX, br. 25), a neke pjesme znaju i za međusobne sukobe kršćana u družini (ER, br. 135, 156).

Usmene epske pjesme kazuju različito o tamnovanjima i spašavanjima Ive Senjanina. U sižeima tipa bijeg iz tamnice pomoću drugova on je zarobljenik paše bosanskoga i iz tamnice ga spašavaju junaci Šantić i Mandušić (ER, br. 119). U drugim varijantama ovog istog sižea Ivo Senjanin javlja se u promijenjenoj funkciji, kao vješt spasilac, najčešće Desančića (*Bogišić*, br. 108; HNP IX, br. 17), ali i drugih junaka (*Bogišić*, br. 109). U sižeu tipa spašavanja tuđeg roba za nagradu Ivo Senjanin spašava iz tamnice Mijata Berdarića (NPBH, br. 28). Kao zarobljenik dužda od Mletaka Ivo Senjanin robuje na galiji i spašava se lukavstvom, mameći dva duždeva sina vlastitim konjem (HNP VIII, br. 3), ali kad on uhvati roba, lukaviji junak od njega povratit će svoju i Ivanovu sestru galijom u kojoj je nakrcana svakakva pri-mamljiva roba (HNP IX, br. 12).

Nejedinstvenost u slikanju lika Ive Senjanina, koja je ispoljena u ovom tematskom krugu, još se više povećava u slijedećem, u pjesmama o ženid-bama i ljubavima.

Osobito su raširene u ovom tematskom krugu pjesme sižea junačka že-nidba otmicom, u kojima je junački pothvat jednako važan, ako ne i važniji od same ženidbe, i koji ima nekoliko varijacija: otmica se vrši na poziv dje-vojke (NPBH, br. 13) ili uz njenu pomoć (PCH, br. 169); ženik može sam učiniti taj pothvat (NPBH, br. 28; ER, br. 113), ali to čini i drugi junak umjesto njega da bi se proslavio ili da bi spasio junačku čast obitelji (HNP IX, br. 27; *Marjanović*, br. 11; SNP III, br. 26). Ženidba se ostvaruje otmicom i u sižeima tipa: otimanje preprošene djevojke (SNP III, br. 27; PCH, br. 113; NPBH, br. 14, 25, 27), dvoje svata po jednu djevojku (PCH, br. 187) i silom svatovi, u kojima je kontrast dvaju ženika jače naglašen. Za lik Ive Senjanina vezuju se i neki sižei inače poznatiji u varijantama s drugim ličnostima. U pjesmi *Ženidba Đure Smederevca* (HNP I, br. 65) Đuro prosi djevojku u bana Leđana, a kad iskrсну zapreke — ostavljena vilovna dje-vojka ometa svadbu — on poziva u svatove Marka Kraljevića, Relju, Miloša, Stojana Jankovića i Ivu Senjanina, koji lukavstvom spašava četiri pobratima od vile iz Dunaja. U usporedbi sa *Ženidbom Dušanovom* (SNP II, br. 29), pjesmom istog sižea, variranje se javlja u zapreci koja se pred ženidbu po-stavlja (u zbirci Balda Melkova Glavića ona je fantastične i etičke naravi) i u funkciji spasioca (u Glavićevoj zbirci ona je povjerena ne jednom nego

petorici junaka). Kao i kralj Vukašin (SNP II br. 25) Ivo Senjanin je u drugoj varijanti istog sižea (HNP IX, br. 6) predstavljen kao junak natprirodnih moći, koji zbog izdaje žene umire pred zidinama kule, a u sižeu tipa muž na ženinoj svadbi, koji se najčešće vezuje za ime Stojana Jankovića, Ivo Senjanin će preuzeti negativnu ulogu drskog prosioca, te će ga Marko Kraljević pogubiti (HNP II, br. 28).

U sižeima tipa: preobučena kada bježi kršćaninu (SNP III, br. 28), kršćanka hoće Turčina (PCH, br. 112; NPBH, br. 12), ukleti mladoženja (SNP III, br. 77), krvavi svatovi (PCH, br. 130), žena osvećuje otrovanog muža (HNP, IX, br. 10) i preobučena djevojka provodi svatove kroz busiju (HNP IX, br. 23) zbivanje se slika više na način pripovjednih pjesama i lik Ive Senjanina u njima gubi od svojih junačkih obilježja. Iznimno često za lik Ive Senjanina vezuje se siže tragične obljuje (HNP II, br. 38, IX, br. 9), u kome je poznati junak naslikan kao hvalisavac i tragično gine od ženske ruke. U sižeima tipa čobanica na tuđoj livadi (HNP II, br. 21), tragična udaja za bratovog krvnika (SNP I, br. 721) i brat hoće sestru da uzme (SNP I, br. 720) lik Ive Senjanina ponajmanje je utvrđen tradicijom; on se ovdje može javljati i u pozitivnoj i u negativnoj ulozi, a može i sasvim izostati, odnosno biti zamijenjen nekim drugim junakom.

Pjesme o smrti Ive Senjanina i njegovih bliskih drugova, uz one spomenuite, poetski se ostvaruju u sižeima zloslutni san i ranjeni junak donosi vijesti o pogibiji (SNP III, br. 31; HNP IX, br. 26) ili orao i gavran kljuju mrtvog junaka (*Marjanović*, br. 7). Vizija smrti u njima je herojska i duboko tragična, obilježena kataklizmom na nebu i zemlji:

Sanak snila Ivanova majka
đe je Senje tama popanula,
đe se vedro nebo prolomilo,
sjajan mjesec pao na zemljicu,
na Ružicu nasred Senja crkvu;
đe zvijezde kraju pribjegnule,
a Danica krvava izljegla,
a kuka joj tica kukavica
usred Senja na bijeloj crkvi

ili predstavljena simbolima crnih ptica:

Kad izašli na vrh Velebita,
kad li leži trideset Senjana,
među njima sinovac Tadija;
na svakome po crni gavrane,
na Tadiji orle i gavrane:
jedan njemu b'jelo telo grdi,
a drugi mu crne oči pije.

Pjesme, međutim, znaju i za lirsku viziju smrti Ive Senjanina u sižeu o rastavljenim ljubavnicima, koji se češće vezuju za imena Omera i Merime.

Na kraju ovog pregleda može se reći da je u gotovo svim poznatim sižeima srpsko-hrvatskih usmenih epskih pjesama zastupljen lik Ive Senjanina, s različitim funkcijama: Ivo Senjanin je branilac i osvajač gradova,

oslobodilac i osvjetnik drugova, megdandžija i četovođa, branilac svoje i tuđe časti, otimač tuđeg roblja i konja, kapetan, barjaktar i harambaša; pjesme ga znaju kao nejakog i srčanog megdandžiju, ali i kao nježnog oca i brata, kao prelijepog i hrabrog junaka. Ali pjesme znaju i za njegove negativne likove; on je hvalisavac i zavodnik, oskvrnitelj i nevjernik. Ivo Senjanin je tragičan kad gine od neumoljivih crnih potjera i kad sahranjuje senjske vitezove na neznanom drumu i na galijama, ali može biti i komičan u strepnji, kad pothvat prepušta boljem junaku, katkad i ženi. Ivo Senjanin je bogat tako da glava njegova bogatstva dopre do turskog cara i toliko siromašan da ga prati zao glas.

Koliko je Ivo Senjanin neobičan epski lik, kad se promatra cjelina hrvatsko-srpskog epskog pjesništva, moguće je pokazati i na drugi način, nabranjanjem junaka s kojima ga je pjesma sjedinila. U bojnim pohodima, četovanjima, junačkim otmicama djevojaka, jednom riječju u mnogobrojnim i raznovrsnim junačkim i nejunačkim djelima, Senjaninovi drugovi su bili: Juriša Senjanin, Jure Daničić, Petar Mrkonjić, harambaša Plavša, Jovan Šantić, Ilija Smiljanić, Stojan Janković, mali Radojica ili uskok Radojica, Mato Zlatojević, Ivo Latović, ban od Budima, Tadija, Komnen barjaktar, Relja, Miloš, Marko Kraljević, Đuro Smederevac, Rajko od Zmijanja, Gavran kapetan, batorska banica, Pavle Pletikosa, starac Čejvan, Vid Žeravica, beg srijemski, Božo Vučković, Nikola Krošnjić, Nakić kapetan, Dujić oberstar, Knežević oberstar, budimska kraljica, pop Riđan, Crnogorac Ivo, Cvijen Šarić, Šimun Brehulja, Mijat Berdarić, Jovan Bobčić, nećaci Komnen, Tadija, Marijan, Markić i Sekula. Protivnici su mu bili: Turci Udbinjani, Turci iz Bunića, janjičari, Vučko Ljubičić, paša bosanski, Vid Maričić, aga Hasan-aga, Pandža od Udbine, aga od Ribnika, Osman Tanković, Mujo i Alil Hrnjice, Bajo Pivljanin, Nukić barjaktar, Bišćanin Alija, Budalina Tale, Kovačina Ramo, Asan-aga Ibrić, Halil Novljanin, Ibro barjaktar, Marko Kraljević, dužd od Mletaka, Zmaj Ognjeni Vuk, ban Erdeljić, Mujo Orlanović, Mijat Tomić, Mustaj-beg lički, beg od Osina, Pandža Gračanin, Mujo Dizdarski, Osman od Mrsinja, turski car, Rustan Kesedžija, Alija Ograšić. Našavši se jednom u epskoj prošlosti — a tom je poetskom vremenu neznana i nepotrebna kronologija — Ivan Senjanin dijelio je sudbinu junaka XIV, XV, XVI i XVII stoljeća i po pjesmama je bio suvremenik različitih, čuvenih i manje poznatih junaka, povijesnih ličnosti i izmaštanih junaka.

U kolikoj mjeri njegova epska ličnost nije čvrsto utvrđena tradicijom, ponajbolje pokazuje njegov odnos prema Marku Kraljeviću, prvo već samom činjenicom da ih je poetska tradicija spojila, a zatim protuslovnim odnosom. U jednoj pjesmi (HNP II, br. 21) Ivo Senjanin je vlasnik ovaca i brat mlađe čobanice, Marko Kraljević dođe i odvede čobanicu, a onda novom prijatelju šalje knjigu i on dolazi na svadbu. U drugoj (HNP II, br. 38) Ivo Senjanin se hvali da će obljubiti lišće Markovoj sestri, a djevojka ga pozove na megdan i zakolje okovanim noževima. Ista pjevačica koja je kazivala ovu pjesmu (Antica Perica iz Kotišine u okrugu Makarskom) zna i pjesmu sižea muž na ženinoj svadbi, s tragičnim završetkom, u kojoj Marko Kraljević polazeći na vojsku kazuje ljubi:

Udaj mi se za koga ti drago,
samo nemoj za goreg od mene,

mali nemoj za Senjanin Iva
Što je meni konje timario.

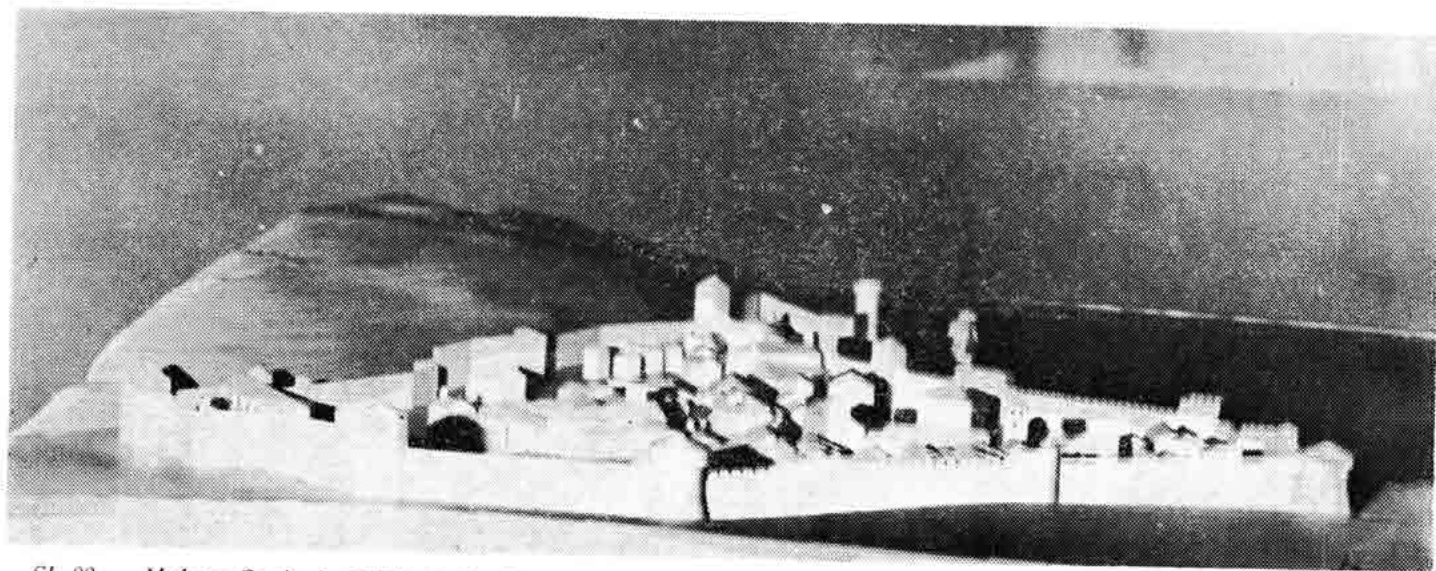
(HNP II, 28)

Suprotno tome, Kata Čurlin iz Blata na Korčuli poziva u svatove Đuru Smederevca, Relju, Miloša, Marka Kraljevića, Stojana Jankovića i Ivu Senjanina, i senjskom junaku dodjeljuje častan zadatak da spašava ostalu četvoricu osvjedočenih junaka (HNP I, br. 65).

U epskoj poetskoj sudbini Ive Senjanina sve je neodređeno jer je sve podložno promjenama, i pobratimi i protivnici, i ženidbe i umiranja, i pobjede i porazi, i junačka obilježja. Baš je zato on jedan od najzanimljivijih i najsloženijih epskih likova. Zašto je to toliko, koliko su na usmeno poetsko oblikovanje lika utjecale povijesne prilike, vrijeme u kome je pjesma nastala i tradicija užeg kraja iz koga potječe, koliko su tome pridonijeli način na koji su se pjesme prenosile i vizije pjevača koji su ih stvarali — pitanja su na koja će se tek morati tražiti odgovor. U jednome su pjesme, međutim, jedinstvene — Ivan Senjanin je nerazdvojno povezan sa Senjom, imenom, sudbinom i junačkim pothvatom, koji se uvijek začinje u Senju i završava povratkom u ovaj grad.

BILJESKE

¹ Za ovaj rad u obzir su uzete pjesme iz slijedećih zbirki: V. Bogišić: *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, Državna štamparija, Biograd, 1878 (skr. *Bogišić*); G. Gezeman, *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, Srpska manastirska štamparija, Sr. Karlovci, 1925 (skr. ER); Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knj. I i III, Beč, 1841. i 1946. (skr. SNP); S. Milutinović Sarajlija, *Pjevanja crnogorska i hercegovačka*, Lajpcig, 1837. (skr. PCH); I. F. Jukić i G. Martić, *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke*, Osijek, 1858. (skr. NPBH); L. Marjanović, *Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju u Gornjoj hrvatskoj krajini i u turskoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1864. (skr. *Marjanović*); *Hrvatske narodne pjesme*, knj. I, II, VIII i IX, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1896, 1897, 1939. i 1940. (skr. HNP) — dakle ukupno 72 pjesme iz 7 zbirki.

Sl. 99 — Maketa Senja iz XVII st., istočna strana. Rekonstrukcija prema dokumentaciji. Studija Dr Melita Viličić.